

SUCCES IS HET PROBLEEM NIET

EEN REACTIE OP MARIJE GROOS

Agnes Andeweg

sproken door deze opdracht. In zijn algemeenheid geformuleerd kan ik er van harte mee instemmen. Bovendien begrijp ik Groos' bezorgdheid over de canonisering van hedendaagse vrouwelijke auteurs – al ben ik misschien iets optimistischer dan zij. Ik heb echter ook bedenkingen bij haar stellingname. Die betreffen de manier waarop Groos haar betoog opbouwt, en de methode die ze hanteert om haar corpus te analyseren.

Wat voorop staat is dat ik – net als Groos – geïnteresseerd ben in het wetenschappelijk debat over literaire kritiek. Daarvoor ben ik, behalve recensent, genoeg wetenschapper. Mijn kritische opmerkingen zijn dan ook niet bedoeld om dat debat te smoren, maar om het verder te brengen.

Het succes van de schrijfsters

In het decembernummer van TvGs (2000) schreef Marije Groos een opiniestuk over schrijfsters in de hedendaagse literaire kritiek, getiteld 'Wie schrijft die blijft?'. Groos betoogt daarin dat het nog maar de vraag is of de succesvolle schrijfsters van nu over enkele decennia de literatuurgeschiedenissen zullen bevolken. Ze heeft zo haar twijfels: in de recensies over het werk van vrouwelijke auteurs – het voorportaal van canonisering – treft ze allerlei genderstereotypen aan. Schrijfsters worden geïsoleerd van de 'echte' literatuur en op een hoop gegooid als fenomeen ('de succesvolle schrijfsters'); de literaire waarde van hun werk lijkt een secundaire rol te spelen. Groos spreekt de recensenten vermanend toe: 'Recensenten, mannen én vrouwen, dienen zich [...] bewust te zijn van de sturende effecten van hun taalgebruik'.

Als recensent voor Vrij Nederland, waarin ik vooraf schrijf over Nederlands proza, voel ik me aange-

Mijn kritiek op het artikel van Groos richt zich allereerst op de manier waarop ze haar betoog opbouwt. Groos signaleert aan het begin van haar stuk dat het een recent fenomeen is dat vrouwelijke auteurs succes hebben: 'Vrouwelijke auteurs zijn een hype en dat is al een tijdje het geval'. Ze dateert het begin van dit succes zo rond 1995, op grond van een aantal overzichtsartikelen over vrouwelijke auteurs in week- en maandbladen. Ze voegt eraan toe dat er in 1999 'maar liefst' twee boeken werden gepubliceerd 'waarin de aandacht volledig is gevestigd op hedendaagse vrouwelijke auteurs'. De meest recente literatuurgeschiedenis (van Schenkeveld-Van der Dussen) dateert uit 1993, en dat brengt Groos tot de vraag of het huidige succes van schrijvende vrouwen in toekomstige literatuurgeschiedenissen weerspiegeld zal worden: '... dit standaardwerk eindigt juist waar de tijd van de opgang van de vrouwelijke auteur begint' (p. 31). Via

deze analyse van de recente geschiedenis bakent Groos haar onderzoeksperiode af, en vindt ze de aanleiding om onderzoek te doen naar literaire kritiek vanaf 1994.

Ik ben het echter niet eens met deze constructie van het nabije verleden; en ik vind Groos' periodeafbakening niet zinvol. Groos maakt op een geforceerde manier onderscheid tussen een verleden waarin vrouwen geen succes hadden en het heden waarin ze dat wel hebben. Maar succes is het probleem niet. Vrouwelijke auteurs hebben namelijk al heel lang succes. Sinds Erica van Boven (1992) weten we dat de damesromans uit het begin van de twintigste eeuw heel veel succes gehad hebben, maar desondanks vergeten zijn. In de jaren zeventig hadden schrijfsters als Marijke Höweler, Hermine de Graaf, Monika Sauwer, Mensje van Keulen, Hannes Meinkema, Anja Meulenbelt – ik doe maar een greep – heel veel succes. Velen van hen zijn nu echter al nauwelijks meer dan een naam.

Het is ook helemaal niet nieuw dat er bundels verschijnen met alleen maar verhalen van vrouwen. Bijna ieder jaar is er wel een nieuwe. Ik heb er niet echt onderzoek naar gedaan, maar een greep in de boekenkast leverde alleen al uit de jaren tachtig vier titels op. Ik pleit dan ook voor meer geheugen als het gaat om het signaleren van dit soort ontwikkelingen. Dat voorkomt dat we ons blindstaren op zogenaamd nieuwe fenomenen en vergeten welke inzichten er al zijn vergaard over eerdere periodes. Het kan heel zinvol zijn om voor de afgelopen vijf jaar na te gaan of er genderstereotypen in recensies zitten, maar ik zou niet vertrekken vanuit het idee van een historische breuk, zoals Groos doet.

Het gaat niet om succes, het gaat om het soort succes. Groos beseft dat trouwens maar al te goed, want de tegenstelling tussen 'hype'-succes en langdurig succes (in de literatuurgeschiedenis) ligt ten grondslag aan haar artikel. Toch gooit ze voor het gemak aan het begin van haar stuk allerlei soorten succes op een hoop: '[vrouwelijke auteurs] publiceren hun boeken, hun werk wordt gerecenseerd, zij krijgen literaire prijzen, in interviews mogen zij hun zegje doen, zij zeten zelf ook in uitgeverijen, redacties en jury's, en bovenal, zo is de gangbare opvatting: vrouwelijke auteurs verkopen goed' (p. 31).

Groos eindigt haar opsomming met verkoopsucces, maar dat is een retorische zet: door die opsomming wekt ze de indruk dat het laatste argument het zwaarste weegt – 'bovenal' schrijft ze zelfs, om er snel aan toe te voegen dat dat de 'gangbare' opvatting is. Vervolgens zal ze juist dat argument vol vuur bestrijden. En terecht natuurlijk, want economisch succes is een slechte graadmeter voor 'symbolisch succes' op de lange termijn, zo weten we sinds Bourdieu. Verkoop-

succes lijkt mij dus geen goed aangrijpingspunt om een verhandeling over de canonisering van vrouwelijke auteurs te beginnen.

Hoewel, er valt op Bourdieu's onderscheid tussen economisch en symbolisch succes inmiddels mischien wel iets af te dingen, om twee redenen. Ten eerste zijn de grenzen tussen 'high' en 'low' culture in de afgelopen decennia vervaagd. Daarmee is onduidelijker geworden wat de tekenen van goede smaak zijn waarmee je je kunt onderscheiden van 'de massa'. Ten tweede is de commercialisering ook in het domein van de kunst doorgedrongen (treffend 'de akoïsering van de literatuur' genoemd (Ruiter & Smulders, 1996)), waardoor de grens tussen symbolisch kapitaal en economisch kapitaal veel schimmiger is geworden dan vroeger. Het succes van vrouwelijke auteurs – juist hun commerciële succes en juist hun succes bij een groot publiek – zou een interessante testcase kunnen zijn om te onderzoeken of de stelling van Bourdieu nog opgaat.

Maar dat doet Groos niet. Ze betreft deze historische ontwikkelingen niet in haar artikel. Dat is jammer, want nu lijkt het alsof het Groos' voornaamste missie is om het idee te ontcrachten dat het verkoopsucces van schrijfsters hoopgevend is voor hun canonisering – een open deur, zoals ik net betoogde. Ze laat daarmee een mogelijk interessantere vraag (naar de geldigheid van Bourdieu) liggen, en besteedt bovendien geen aandacht meer aan de andere terreinen waarop vrouwen succesvol zijn in de literatuur: hun vertegenwoordiging in jury's, uitgeverijen en redacties. Op dat laatste kom ik zo nog terug.

Analysemethode

Mijn tweede punt van kritiek op Groos' artikel betreft haar analysemethode. Ze neemt het volgende uitgangspunt: 'Ook nu nog heersen in artikelen over vrouwelijke auteurs en in literaire recensies van hun boeken, overigens geschreven door mannelijke en door vrouwelijke critici, diverse stereotypen over vrouwelijke auteurs. Dergelijke ideeën staan niet meer expliciet in de tekst, maar houden zich schuil onder de oppervlakte van de verwoording' (p. 32). Groos wil haar corpus van maar liefst driehonderd recensies onderzoeken, zo kondigt ze aan, op verborgen genderboodschappen die schrijfsters 'isoleren, generaliseren en stereotyperen' (mijn cursivering, AA).

Vervolgens kijkt ze echter naar genderboodschappen die naar mijn idee bepaald expliciet zijn: ze bespreekt namelijk alleen die recensies waarin gesekueerde termen als 'vrouwenliteratuur' worden gebruikt. 'De aanduiding vrouwenboek sluit literaire kwaliteit uit', concludeert Groos, en daar ben ik het helemaal mee eens. Alleen wisten we dat allang. Als

je nu, zoals Groos doet, weer alleen naar die seksespecifieke aanduidingen zoekt, moet je niet verbaasd zijn als je alleen een negatieve kijk op vrouwen verzamelt. Je vindt wat je kunt verwachten als je op die manier zoekt. Dat is al vaak gedaan – in de Literatuurwijzer Genderstudies in de Neerlandistiek (1995) geeft het trefwoord 'literaire kritiek' al zo'n dertig treffers – en het levert naar mijn mening niet veel meer op dan het devies dat waakzaamheid geboden blijft.

Wat mij opvalt is dat Groos uit haar omvangrijke corpus uiteindelijk maar een schamel aantal in haar artikel gebruikt: in dat handjevol voorbeelden wordt namelijk het V-woord gebruikt (vrouwenproza, of een andere seksespecifieke aanduiding). Als er in nog veel meer recensies sprake was van zulke aanduidingen had Groos dat vast vermeld, denk ik, maar dat doet ze niet.

Ik zou het veel interessanter vinden om te weten wat er in die minstens tweehonderdtachtig andere besprekingen uit Groos' corpus staat, die niet de moeite van het noemen (door Groos) waard waren. Zijn dat misschien recensies waarin de literaire critici hun best hebben gedaan om een al te simplistisch oordeel op grond van sekse te vermijden? Zou het niet veel interessanter zijn om te kijken hoe recensenten in die gevallen tot een oordeel komen, positief of negatief? Moet je opmerkingen over sekse altijd vermijden, of is het misschien toch mogelijk om iets over de sekse van een auteur te zeggen zonder dat dat stereotiepiet is?

Ik besef dat dit vragen zijn die veel moeilijker te onderzoeken zijn, en ik heb ook niet direct een kant-en-klare methode voorhanden. Ik denk wel dat je door dit soort vragen te stellen dichter bij de fundamentele kwestie komt; namelijk: wat is literaire kwaliteit en wat voor rol spelen sekse en gender daarin? Welke factoren spelen mee bij het vaststellen van literaire kwaliteit; wat houdt deze – meestal impliciete – set van waarden, die zo bepalend is voor canonvorming, precies in? Hoe wordt de symbolische macht verdeeld? Is het predikaat 'vrouwen-' misschien niet meer dan een explicitering van die impliciete waarden? Het lijkt mij interessanter om te onderzoeken wat die waarden zijn, en of daar historische veranderingen in aan te wijzen zijn die samenhangen met sekse en gender.

Dat is wat Marianne Vogel doet in haar proefschrift *Baard boven baard* (2001). Vogel onderzocht recensies van romans van zowel mannelijke als vrouwelijke auteurs op opvattingen over literaire kwaliteit in relatie tot gender, en concludeerde dat ideeën over literaire kwaliteit an sich al geseksueerd zijn. Rationaliteit, (zelf)beheersing en hardheid – mannelijk geconoteerde waarden – bleken bepalend voor het oordeel over kwaliteit. Vogel beperkt zich tot de periode

1945-1960, maar het zou natuurlijk interessant zijn om ook te kijken naar een meer recente periode.

Het succes van de recensentes

Groos opent haar artikel met een korte impressie van de discussieavond in De Balie over 'damesromans en herenkritiek', die in april 2000 plaatsvond. Ze citeert Arjan Peters, recensent van de Volkskrant, die de discussie over het al dan niet bevooroordeeld recenseren van vrouwelijke auteurs 'achterhaald gepruttel' vond. Groos haalt het citaat aan, vermoed ik, om duidelijk te maken dat er nog heel veel te doen is, om haar lezers verontwaardigd te laten denken: 'Hoe komt die man erbij!'

Wat mij die avond vooral opviel was het verschil tussen de heren recensenten en de dames recensenten in het panel. De heren (van Volkskrant en Parool) zeiden zonder blikken of blozen dat sekse geen enkele rol speelt bij hun beoordelingen, maar dan ook geen enkele. Daarmee wilden ze ongetwijfeld hun gebrek aan vooringenomenheid tonen. Wat ze echter ook toonden – met name Alle Lansu, de Paroolrecensent – was een totaal gebrek aan bewustzijn dat er op zijn minst historische verschillen bestaan tussen de receptie van mannelijke en vrouwelijke auteurs, om over andere gegenderde verschillen nog maar te zwijgen. Juist het ontbreken van een dergelijk bewustzijn heeft er volgens mij toe geleid dat er geen enkele vrouw voorkomt in een serie over de literaire hoogtepunten van de twintigste eeuw in Het Parool. Toen Lansu op dat feit gewezen werd, wist hij niets anders te zeggen dan dat hij het heel gek vond dat er geen vrouwen tussen zaten. Hij had er echter nog nooit over nagedacht waar dat aan kon liggen. De aanwezige dames lieten daarentegen zonder uitzondering blijken dat zij zich maar al te zeer bewust zijn van de verschillende posities van mannen en vrouwen in de literatuurgeschiedenis.

Dat verbaasde mij niet, want de vrouwelijke recensenten van die avond (en er zijn er gelukkig nog meer) zijn allen goed geschoold in het denken over sekse en gender. Inmiddels is er een generatie vrouwelijke critici aan het werk die grootgeworden is met *A room of one's own*, Gilbert & Gubar en Maaike Meijer. Zo vindt men bij de dag- en weekbladen tegenwoordig een voormalig eindredacteur van *Lover* (Marja Pruis, De Groene Amsterdammer), twee oud-hoofdredacteurs van *Surplus* (Aleid Trijens en Monica Soeting, beiden de Volkskrant), een ex-redacteur van *Lust en Gratie* (Xandra Schutte, Vrij Nederland) en een recensent die promoveerde bij Vrouwenstudies (Elsbeth Etty, NRC Handelsblad). Ik noem al die vrouwen omdat ik ervan overtuigd ben – en nu komt mijn stelling – dat een 'genderbewustzijn' bij recensenten leidt tot andere recensies. En ik zou dan

ook benieuwd zijn naar een onderzoek daarnaar.

Groos wekt in haar stuk ten onrechte de indruk dat er in vijftientig jaar niets veranderd is in de Nederlandse literaire kritiek. Daarmee miskent ze dat vrouwen een groter aandeel hebben gekregen, dat boeken van vrouwen niet meer – zoals vroeger – met vijf tegelijk worden besproken onder de kop 'Nieuwe boeken van vrouwen'. Kortom, wat betekent het dat vrouwen meer vertegenwoordigd zijn in de literaire instituties; dat ze succesvol zijn op al die andere punten dan verkoopsucces, die Groos aan het begin van haar artikel noemt?

Besluit

Vaak lijkt er een soort animositeit te bestaan tussen literatuurwetenschappers enerzijds en literaire critici anderzijds, die gevoed wordt door clichéopvattingen over en weer. Academici mogen over recensenten graag debiteren dat ze oppervlakkig en ongenueerd zijn en de waan van de dag volgen. Andersom geven literaire critici vaak af op het – naar hun mening overbodige en vaak onbegrijpelijke – theoretische jargon van de wetenschappers. Daarmee wordt een gemakkelijke tweedeling geconstrueerd tussen beide beroepsgroepen, die meestal echter niet zo constructief is. Het is makkelijk om met zo'n uitgesleten spoor snel de verschillen te schetsen tussen beide groepen, maar zelf heb ik er altijd moeite mee. Dat komt doordat ik recensent ben, maar óók wetenschapper. De uitgesleten sporen, oftewel de generalisaties en stereotypen, werken daarom niet voor mij.

'Isoleren, generaliseren en stereotypen' op grond van sekse, dat is wat Groos bestrijdt in haar artikel. Ik wil daar tot slot nog een opmerking over maken vanuit de recensiepraktijk. Isoleren, generaliseren en stereotypen: dat is precies wat de meeste recensenten zullen proberen te doen bij de bespreking van een boek; en het is precies wat er bij canonvorming komt kijken. Daar is op zichzelf niets mis mee. Er moet een soort ordening aangebracht worden in de stortvloed van boeken die verschijnt, en (niet onbelangrijk) er moet een oordeel worden uitgesproken. Je probeert als recensent een boek te vergelijken met iets wat je kent, je probeert het in een trend te plaatsen, of in een traditie, of je constateert juist dat een boek heel anders is dan wat je al kent. Zo probeer je – dat geldt althans voor mij – een bespreking meer te laten zijn dan alleen een samenvatting van de inhoud.

Je kunt op grond van allerlei aspecten isoleren en generaliseren: op aspecten als thematiek of stijl, die louter inhoudelijk lijken (maar waarvan nader onderzoek ook weleens zou kunnen uitwijzen dat ze genderd zijn). Of op aspecten als leeftijd, of sekse, of etniciteit. En dat gebeurt ook allemaal. Soms kiezen recensenten – om wat voor reden dan ook: tijdsdruk,

dwarsigheid, gebrek aan inspiratie – voor de makkelijke weg, en vallen ze terug in een uitgesleten spoor, in een makkelijke tweedeling. En dan noemen ze een slecht boek van een vrouw 'vrouwenproza'. Ik wil dat hier allerminst goedpraten. Het is denk ik wel goed om te vermelden, omdat de keuze voor dit uitgesleten spoor een lange geschiedenis heeft. Als de huidige ideeën over literaire kwaliteit nog net als in 1960 geseksueerd zijn, zou dat een verklaring kunnen zijn voor de hardnekkige aanwezigheid van de term 'vrouwenliteratuur'.

Het is echter ook mogelijk dat recensenten kiezen voor de gemakkelijkste weg, omdat ze geen andere weten, of nooit bij de alternatieven hebben stilgestaan. Daarom denk ik dat het belangrijk is dat er nu recensenten aan het werk zijn die weten dat er andere manieren zijn om naar de literaire traditie te kijken, die andere reservoires hebben om nieuwe boeken aan te relateren, die door ervaring of opleiding alert zijn op seksespecifieke termen. Het is geen garantie voor verandering – zoals gezegd zijn historisch gegroeide tegenstellingen weerbarstig – maar het is een begin. Het kost moeite om nieuwe sporen te creëren, en om oude te vermijden. Laten we nu eens onderzoeken of daarin de afgelopen jaren iets is veranderd.

Literatuur

- Andeweg, A. & Blom, E. (1995). *Literatuurwijzer Genderstudies in de Neerlandistiek*. Bibliografische reeks Vrouwenstudies Utrecht nr. 8. Utrecht: Vakgroep Nederlands en Vrouwenstudies Letteren.
- Boven, E. van, (1992). Een hoofdstuk apart. 'Vrouwenromans' in de literaire kritiek 1898-1930. Amsterdam: Sara.
- Ruiter, F. en Smulders, W. (1996). *Literatuur en moderniteit in Nederland, 1840-1990*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Schenkeveld-van der Dussen, M.A. (Ed.) (1993). *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Groningen: M.A. Nijhoff.
- Vogel, M., (2001). *Baard boven baard. Over het Nederlandse literaire en maatschappelijke leven 1945-1960*. Amsterdam: Van Gennep.